Kungen, Kristus och Sigtuna
-platsen där människor och guld möttes-

The King, Christ and Sigtuna- meeting place of men and gold

Sten Tesch

Guldet i gatan

I april 1936 gjordes ett häpnadsväckande fynd vid Stora Gatan i centrala Sigtuna. Det var i samband med grundgrävning på tomten n:r 4 i kvarteret Trädgårdsmästaren som grundläggningsarbetaren Gustav Johansson hittade föremålet. Fyndet - en flätad armring av guld - inlämnades till Statens Historiska Museum i Stockholm (inv.nr. 21718). Armringen, som vägde drygt 87 gram, bestod av tre runda och släta mot knäppet smalnande tenar som flätats samman och ett knäppe i form av en facetterad pärla med avfasade hörn. Ringens mot knäppet gränsande ändar var ornerade med spirallinjer. Armringen var då den hittades, kraftigt ihoptryckt, men uträtades när den kom in till museet (fig. 1 och 2). I Sydskandinavien förekommer armringar liknande denna under 900-talet (Hårdh 1976 s. 48). Låsets utformning tyder dock på en datering till 1000-talets första hälft (Stenberger 1958:103, Zachrisson 1998 s. 318 f.).

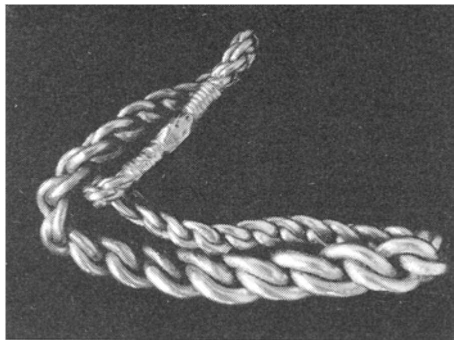

Fig. 1. Den ihoptryckta armringen.
Compressed armring(Foto: SHM)

Fig. 2. Den uträtade armringen
Restored armring(Foto:SHM)

Då jorden omedelbart lastades i kärra och bortforslades, påträffades armringen först på avlastningsplatsen, varför varken exakt fyndplats eller djup kunde fastställas. När platsen kontrollerades framkom att fyndet måste ha gjorts på ett djup av mellan 1,75 m till 2,40 m där bottenleran vidtog. Det betyder att arm-ringen påträffades i ett lager vars datering (980-1025) överensstämmer med den typologiska dateringen. Även den ungefärliga fyndplatsen kunde inringas eftersom jorden kom från den utschaktning som gjordes utanför grundmuren i gatan.[1] Vid föredragning för riksantikvarien beslutades att armringen skulle

inlösas med 435 kronor, vilket för upphittaren måste ha varit en ansenlig summa pengar.

Ett fantastiskt lösfynd förvisso, men vad betydde det? Att armringen representerade ett stort värde förstod man naturligtvis direkt. Här talade uppmärksamheten och hittelönen sitt tydliga språk. Det arkeologiska sammanhanget tycker man kanske borde ha klarnat i samband med den schaktningsövervakning som gjordes på själva tomten (fig. 3A). När den antikvariskt ansvarige anlände till platsen hade emellertid arbetena redan påbörjats, vilket innebar att i stort sett endast schaktväggar och botten fanns kvar att dokumentera. Enligt uppgift hade trästockar och gärdesgårdar samt en mängd sten redan bortschaktats. Läget var inte mycket bättre två år senare när granntomten i väster, kv. Trädgårdsmästaren 5, skulle bebyggas (fig. 3B).

Inga arbetsfördröjande åtgärder kunde göras står det i rapporten. Så var stadsarkeologins villkor på den tiden. Ytan var ansenlig (ca 33x9 meter) och kulturlagren tjocka. I en summarisk planritning anas dock en gårdsstruktur. Sammanhanget och armringens vidare betydelse skulle dock inte klarna förrän med de senaste decenniernas många utgrävningar i Sigtuna och insatta i dagens forskningsläge vad gäller den aktuella perioden sen vikingatid – tidig medeltid.

Fig.3. Arkeologiska undersökningar nämnda i texten:
A och B = kv. Trädgårdsmästaren 4 1936 och 5 1938, C=Sigtunautgrävningen 1988-90; D, E och F = kv. Professorn 2, 4 och 1; G = Kv. Urmakaren 1 1990-91.
Ju mörkare skraffering, desto tjockare kulturlager (0,5 meters ekvidistans).
Archaeological examinations referred to in the text

Gårdsguldet

Resultaten från de senaste decenniernas utgrävningar i Sigtuna har många gånger varit sensationella, såväl kvalitativt som kvantitativt, och succesivt förtydligat platsen historiska och arkeologiska betydelse. Genom de nya resultaten har det varit möjligt att sätta in äldre grävningsresultat, som nu 1930-talets

iakttagelser och utgrävningar i kv. Trädgårdsmästaren, i ett nytt sammanhang,. I synnerhet har den stora Sigtunautgrävningen 1988-90, i kv. Trädgårdsmästaren 9 och 10 väster om de båda tomterna som undersöktes på 1930-talet, haft en avgörande betydelse för hur vi tolkar platsen idag (fig. 3C).

Den äldsta stadsplanen i Sigtuna var redan från början starkt reglerad. Ett mått på detta är tomtbredden mot gatan, som genomgående är ca 8 meter. Vanligtvis delade två gårdar en träbelagd passage för gemensam åtkomst till gatan. Varje stadsgård utgjordes under 1000-talet av 4-5 hus på rad. Varje hus hade en speciell funktion och funktionsuppdelningen var densamma på de flesta av stadsgårdarna i Sigtuna. Husen låg alltid i samma ordning, från gatan sett: hantverksbod (zon 1), förråds-/multifunktionshus (zon 2), stuga/boningshus med hörneldstad (zon 3) och längst bak på tomten en hall/gillestuga med eldstad

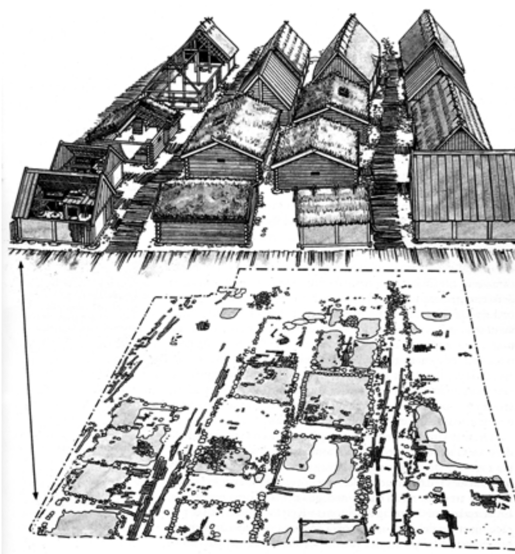

Fig. 4.
Kv. Trädgårdsmästaren 9-10, Sigtunautgrävningen 1988-90 Rekonstruktion av fyra stadsgårdar daterade till 1000-talets mitt. Varje gård ligger med kortsidan vinkelrätt mot den brolagda huvudgatan.
Den arkeologiska verklighet som rekonstruktionen bygger på redovisas i bildens undre del.
4 city-yards from middle 11 th c.
Rekonstruktion:
Björn Pettersson.
Teckning: Mats Vänehem.
(efter Tesch 1998)

Bebyggelsen på varje tomt utgjordes av en rad med hus, vanligtvis gavel mot gavel, längs med tomtens ena långsida. Utmed husraden sträcker sig en 1,5-2,5 meter bred passage eller långsmal gårdsplan vinkelrätt mot gatan. När det gäller de fyra stadsgårdar som undersöktes i kv. Trädgårdsmästaren är passagen gemensam för två gårdar med en osynlig tomtgräns mitt i. I en äldre forskningstradition tolkades dessa passager som tvärgränder, d.v.s. som en offentlig miljö (Tesch 1979 s. 127f). Passagens privata karaktär, som en del av tomten, framgår mycket tydligt av att den närmast gatan är mycket trång för att sedan vidga sig in mot gården.

Mellan varje gårdspar (husrad – passage – husrad) finns ett trångt drygt halvmeterbrett utrymme mellan husen, ett s.k. dropprum, som också fungerat som tomtgräns. Tack vare den stora grävningsytan framträder här ett mycket regelbundet bebyggelsemönster. Genom att titta på äldre intilliggande utgrävningar går det att konstatera att detta mönster återfinns över hela stadsområdet (husräcka – passage – husräcka – dropprum – husräcka – passage - husräcka – dropprum o. s. v).

i husets mittlinje (fig. 4). Genom frånvaron av stall och lador skiljer sig stadsgårdarna i 1000-talets Sigtuna markant från stadsgårdarna i städerna under en senare del av medeltiden. Då var borgarna delvis jordbrukare och hade boskap med stall och lador inne i staden. Detta innebär att det äldsta Sigtuna måste ha haft ett mycket speciellt förhållande till sitt omland, vilket jag ska återkomma till (Pettersson 1990, 1995, Tesch 1990, 1998).

Tack vare detta regelbundna och till synes reglerade bebyggelsemönster kan också fyndplatsen för den gyllene armringen inringas. 1936 och 1938 års utgrävningar omfattade två stadsgårdar, med en gemensam träbelagd passage, som gränsade till de fyra stadsgårdar som undersöktes 1988-90. Förvisso är Stora gatan idag inte särskilt bred, ca 5 meter, men under 1000-talet var gatubredden bara hälften. Den då träbelagda gatan sträckte sig utmed den nuvarande gatans södra sida, vilket betyder att stadsgårdarnas gatufront ligger ett par meter ut i den nuvarande gatan. Därför omfattade utgrävningen inte den del av husen som sträckte sig ut i gatan. Med hjälp av den lilla kartskiss, som medföljde rapporten om guldfyndet och resultaten från Sigtunautgrävningen, kan fyndet knytas till ett mindre hus intill gatan, kanske en bronshantverkare/ guldsmeds verkstad (zon 1) (fig. 4).

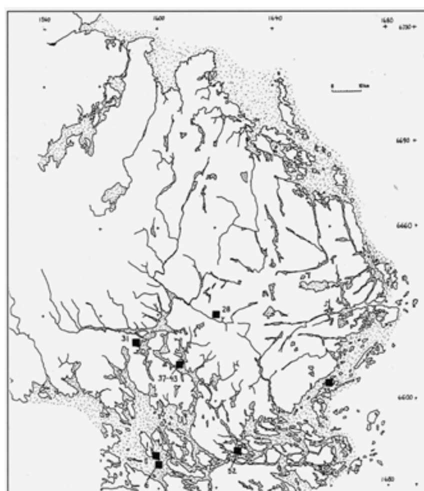
Guldet och Sigtuna

Det faktum att armringen var deformerad (fig. 1) kan kanske med livlig fantasi ses som ett resultat av att det uppstått en konflikt mellan ringens ägare och givaren av denna gåva (kungen?). En annan mera näraliggande förklaring kan vara att man haft för avsikt att smälta ringen för att tillverka andra exklusiva smycken. Normalt har dock ringar av guld behållits som värdighetssymbol i stället för att omvandlas till värde. Ringen kan också ha varit någon form av offer och därför deformerats (Zachrisson 1998 s. 319).

Mycket få vikingatida-tidigmedeltida gulddepåer är kända i Mälarområdet (fig. 5a). Guldet var sällsynt och därmed värdefullt och åtråvärt. Dessutom hade det en mytisk framtoning med koppling till hjältar och gudar, medan silver hade en mer vardaglig och ekonomisk framtoning (Furuhagen 1996 s. 7 ff., Zachrisson 1998 s.90). I Snorri Sturlusons Norska kungasagor ”Heimskringla” är kungen som givare av armringar av guld vanligt förekommande. ”Den kloke smyckegivaren / den mäktige guldslösaren / den givmilde guldbrytaren” (1993:I Harald Hårfagers saga s.106, Olav Tryggvasons saga s.207, II Olav den heliges saga s.263) är bara några av de stående kungaepitet som pekar på detta förhållande. I Magnus den Godes saga minns man den döde kungen (Olav den helige) på följande sätt: ”Han (dvs kungen) klädde min arm med guld” (Nordiska kungasagor III 1993 s. 31).

Den tidigare beskrivna armringen av guld är bara en av flera gulddepåer som påträffats i Sigtuna, vilket gör staden till en unik plats i Mälarområdet. Arkeologen Torun Zachrisson har i sin avhandling mycket träffande karaktäriserat Sigtuna som ”en plats där människor och guld möttes” (Zachrisson 1998 s. 89).

Till dessa guldföremål hör ett par hängsmycken, minst fem fingerringar, filigranpärlor, halsband av guldfoliepärlor, men det finns också en hel del fragment bl. a. ett pressbleck till ett stort runt skivformigt spänne (fig. 5b-d). Rimligtvis representerar dessa fynd toppen av ett isberg eftersom de tillhör en kategori som man inte så gärna ”tappar”, förutsatt att de inte deponerats som offer. I Sigtuna finns dessutom tillverkningen, d.v.s. guldsmederna, närvarande i form av en guldbarr, en patris (fig. 14a), guldtrådar, deglar med guldstänk mm.. Guldfynden kan knytas till stadens äldsta skede (ca 980-1050) då kungen genom sin kungsgård och intilligande mynthus var tydligt närvarande i stadens mitt. Det finns också en tydlig koppling mellan guldsmide, mynt- och vikttillverkning och annat finsmide, som skedde i kungamaktens hägn (Eilbracht 2004, Söderberg 1996, 2006).

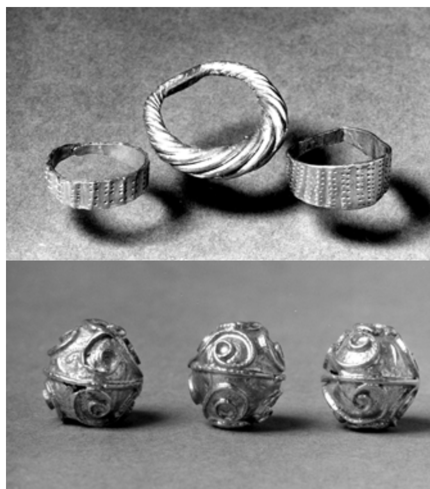

Fig. 5a. Gulddepåer från vikingatid och tidig medeltid i Mälarområdet. Strandlinjen är den samtida, ungefär 5 m ö h idag (efter Zachrisson 1998). Gold-deposits from Viking Age and early Middle Age. Beach line contemporary.
Fig. 5b. Fingerringar av guld från kv. S:ta Gertrud och kv. Professorn 2 och 4. Fingerrings of gold
Fig. 5c. Guldpärlor av rysk typ från kv. Professorn 2., Gold pearls.
Foto: 5b-c Gabriel Hildebrand, Riksantikvarieämbetet, 5e Statens Historiska Museum.

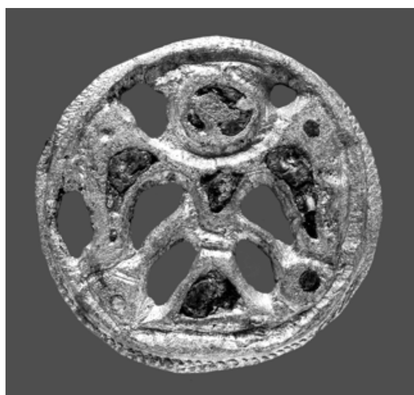

Fig. 5d. Karolingisk skivfibula från kv. Professorn 1. Foto: Gabriel Hildebrand, Riksantikvarieämbetet.Carolingian fibula.

Fig. 5e. Hänge av Hiddensee-typ från kv. Tryckaren.Foto: Statens Historiska Museum. Pendang of Hiddensee-type

Av de utgrävningar som gjorts i nedre delen av kv. Professorn 1995-96 framgår, att en del av guldfynden i Sigtuna uppenbarligen deponerats i vatten (på 2-3 meters djup) eller i vattenbrynet (Tesch 1996 s. 15 f.), vilket anknyter till en äldre folkvandringstida tradition (Zachrisson 1998 s.118). Tillsammans med andra exklusiva ting som ett par bysantinska/ryska blysigill (fig. 7), ett uppståndelseägg, en miniatyryxa, ett par sepulkralstenar (fig.18a) m.m. har dessa guldfynd tolkats som ett slags tackoffer som gjort i samband med hemkomst från en lång och strapatsrik färd från Bysans eller KievRus-riket (jfr votivskepp under senare tid) (Tesch 1996 s. 18 f.).

I det här sammanhanget kan det finnas anledning knyta an till en av de få passagerna i de norska kungasagorna där platsen Sigtuna omnämns och där dessutom ovanligt stora mängder guld passerade Sigtunas strandlinje.

I Harald (Hårdråde) Sigurdsons saga är den norske tronpretendenten på väg från Bysans via Gårdarike (Ryssland) till Norge och passerar Sigtuna (Nordiska kungasagor III 1993, Harald Sigurdssons saga s. 84). Året är 1045. Om det tillfället diktade Valgard, Haralds hovskald:

Harald, du förde skeppet
med den vackraste last.
Omtalad förde du guld
från Gårdar i öster
Du styrde tryggt i stormen,
ståtlige konung.
Skeppet skred i sjögången
tills du skymtade Sigtuna.

Fig. 6. Sigtunas sjöfront (i kv. Prof.) under 1000-talet (efter Tesch & Vincent 2003) Seafront of Sigtuna in the 11th c.

.

”Den vackraste last” utgjordes inte bara av guld. I skeppet fanns också Haralds nyblivna maka Elisabet, det ryska fursteparets Jaroslavs och Ingegerds äldsta

Skeppet rev oroligt hav
från Gårdar i öster
All svear gav dig sedan
stöd, hårdföre konung.
Haralds skepp lutade,
lastat med mycket guld
under det breda seglet.
Stormen ven hårt kring fursten

Fig. 7. Bysantinskt blysigill från kv. Professorn 2. Åtsidan: Johannes Döparen. Frånsidan: text på grekiska ”Herre skydda din tjänare Kosmas”. Datering: ca 1050. Kosmas kan ha varit ett sändebud från kejsaren i Konstantinopel, som medföljt Harald, för att träffa den svenske kungen i Sigtuna. Foto: Gabriel Hildebrand, Raä.
Byzantine lead seal c:a 1050.

dotter. Enligt Tjodulf, en annan hovskald, hade Harald så mycket dyrbarheter i skeppet att det hade fått slagsida efter den stormiga färden (Edberg 1996, s. 41). En del av de dyrbarheter som offrats i vattnet, kanske rent av kan sättas i samband med Haralds besök i Sigtuna. När Harald väl kom fram till Norge och hällde upp sina dyrbarheter på en kohud heter det i sagan: ”De män som såg det tyckte att det var förunderligt att så mycket guld skulle finnas på ett ställe i Norden” (Nordiska kungasagor III s. 85). Med hjälp av sin förmögenhet och generösa gåvor ur densamma skaffade sig Harald många bundsförvanter, vilket så småningom ledde till att han kunde återerövra sin halvbrors, Olav den heliges, kungatron. Skalden Bolverk Arnorsson sammanfattade Haralds uppstigande på tronen på följande sätt: ”Harald fick det gröna landet i utbyte mot guld” (Nordiska kungasagor III s.86). Ytterligare några omnämnanden av samma slag tyder på att Sigtuna var en självklar plats för norska kungaämnen att passera på väg hem från östliga färder. I Sigtuna kunde man pusta ut efter alla strapatser, träffa sina släktingar och gelikar och göra upp planer för framtiden.

Armringar av guld spelade uppenbart stor roll i en tid då riken fortfarande skapades med hjälp av rika gåvor och därav följande lojalitetsband, då storslagna gåvor kunde göra en hövding till kung. Att döma av de rika fynden var Sigtuna den plats i Mälarområdet där lojaltetsbanden upprättades. Hela staden i sig, kungsgården och de ca 140 stadsgårdstomterna, är det fysiska uttrycket för dessa relationer och gårdsägarnas tro och förhoppningar på den nya kristna kungamakten (fig. 8).

Fig. 8. Sigtuna: stadsplan ca 980-1000-talets mitt – Det maktpolitiska stadsrummet. Den stora tomten i mitten är kungsgården och på båda sidor om huvudgatan fanns sammanlagt ca 140 stadsgårdar. Även gårdarna på sjösidan var orienterade mot gatan. Alldeles utanför bebyggelsen låg drygt tjugo kristna begravningsplatser – gravgårdar (ovaler).Nuvarande strandlinje (tunn) och strandlinjen omkring år 1000 (fet). Rekonstruktion: Sten Tesch (efterTesch & Vincent 2003).Town-plan of Sigtuna 980-to middle 11th c.

Sigtuna, Oden och Birka

När grundlades Sigtuna? Vad säger de skriftliga källorna och vad säger det arkeologiska källmaterialet? Om vi ska tro Ynglingasagan så grundlades Sigtuna av guden Oden (Nordiska kungasagor I s.29), som kom från Asien med sina asar för att upprätta ett rike i denna del av världen (fig. 9).

Det må vara hur det vill med den saken. Det Sigtuna som Oden grundlade är i varje fall inte den plats som idag har postadressen Sigtuna. Det Sigtuna som Oden grundlade är i stället den plats som idag kallas Signhildsberg, men som sedan den tidiga medeltiden också är känd som Fornsigtuna.

Fornsigtuna ligger fågelvägen 4 kilometer NV om Sigtuna och på den andra sidan Sigtunafjärden där farleden är som smalast. På denna strategiskt belägna plats finns en tingshög och imponerande lämningar av stora hallbyggnader anlagda på konstgjorda platåer/terasser av sten och lera (jfr fig. 17). Mindre utgrävningar under 1980-talet visar att platsen varit i bruk i sedan Kristi födelse. Husgrundsplatåerna har uppförts under vendeltid och därefter varit i bruk ända fram till slutet av 900-talet, d. v. s. ungefär fram till tiden för Sigtunas tillkomst (Damell 1991 s. 83 ff. och 121 ff.). Förutom avsaknaden av storhögar och omfattande gravfält är lämningarna vid Fornsigtuna av samma slag som på Adelsö och i Gamla Uppsala. Helt uppenbart är Fornsigtuna en plats för både kult och maktutövning knuten till vad man brukar kalla Birka- och Uppsalakungarna.

Fig. 9. Illustration till Ynglingasagan ”Oden bygger sin Hufvud-Stad Sigtuna vid Sjön Mälaren, som nämnes så, efter den Asiatiska Odens namn Sigge, hvarstädes han byggde Tempel för Gudarne, Råds-hus och egen boning.”
Lavering av konstnären Per Hörberg 1912. Konstverket är en allegori beställd av Jean Baptiste Bernadotte, Sveriges kronprins. Oden, som bär kronprinsens anletsdrag, uppträder här som en främmande furste som vill framstå som en kraftfull stadsgrundare och statsbyggare. (Nationalmuseet, något beskuren)Illustrations to ’Ynglingasaga’.

I äldre forskning brukar man anföra att staden Sigtuna anlagts på kungsgården (Forn-)Sigtunas utmarker. Att staden inte anlades på samma plats anses bero på att det var för känsligt att anlägga en stad med kristna förtecken på en gammal hednisk kultplats. Den gamla kungsgården donerades så småningom till sigtunabiskopen för dennes underhåll. I samband med att ärkestiftet inrättades i (Gamla) Uppsala återtog kronan den gamla kungsgården (Damell 1991 s.124f.).

Sigtuna är alltså inte Sigtuna utan namnet är överfört. Enligt min mening har den eller de aktörer som står bakom stadens tillkomst utnyttjat den prestige som namnet Sigtuna hade, för att lättare få acceptans för de nya idéerna om ett rike på kristen grund. På sätt och vis kanske övertagandet av namnet Sigtuna också ska ses som en provokation mot de gamla makthavarna och de värderingar som de stod för.

Det skulle leda alltför långt att här gå in på den gamla frågan om förhållandet mellan Birka och Sigtuna. Sedan 1600-talet har det emellertid varit en allmän föreställning att Sigtuna ska ses som en direkt fortsättning på Birka, att det av en eller annan anledning, t. ex. ändrade handelsvägar eller härjning, varit nödvändigt att flytta staden till en annan plats. I detta kontinuerliga synsätt ingår att handel varit en nödvändig faktor för städernas existens.

På grund av det kontinuerliga bruket av samma kunganamn: Erik, Olof och Anund brukar det också anföras att det är samma kungaätt som styrt såväl över Birka som Sigtuna (Carlsson 1997 s. 83ff., Edberg 2006 s. 102).

Idag är synsättet snarare diskontinuerligt, vilket innebär att Sigtuna representerar något helt nytt i förhållande till Birka och aktörerna bakom Sigtunas tillkomst kan vara andra än de som styrt på Birka/Adelsö och i (Gamla) Uppsala med för den delen. Här har de omfattande arkeologiska undersökningar som gjorts i Sigtuna och tolkningen av grävningsresultaten spelat en viktig roll. D.v.s. den tolkning som går ut på att Sigtuna anlagts som en maktpolitisk stödjepunkt för att skapa herravälde över Mälarområdet.

Som Anders Andrén visat för det danska rikets vidkommande, så är det i områden där kungamakten saknar kontroll som det fanns behov av städer, som t.ex. Lund och Roskilde (Andrén 1983), som utgjorde stödjepunkter för att upprätta maktkontroll genom att ingå allianser med regionala och lokala makthavare. Det är ett sådant betraktelsesätt som gör en plats som staden Sigtuna, och sigtunaguldet, meningsfull. Det är då inte något problem att den nygrundade staden övertar namnet Sigtuna och att kungarna övertar det gamla namnskicket. Det har bara gjort saken så mycket enklare. Kyrkan skulle senare ha ett liknande förhållningssätt till de hedniska trosföreställningarna eller den s.k. forna seden.

Sigtuna, gåvorna och människorna

Genom de omfattande utgrävningar som gjorts i Sigtuna under de senaste tjugo åren framstår staden som ”anlagd” i ordets rätta bemärkelse. Här fanns inte tidigare någon mindre bosättning eller handelsplats, som successivt växte sig stor och så småningom utvecklades till en stad, utan här var jungfrulig mark

Jämfört med andra tidiga städer som Lund (Carelli 2001), Oslo (Schia 1987) och Trondheim (Christophersen & Nordeide 1994) är anläggandet av Sigtuna betydligt mer dynamiskt. Bebyggelsen var redan från början tät och ”urban” till sin karaktär (fig. 10). Man skulle kunna säga att projektet Sigtuna var en succé redan från början. Till skillnad från övriga namngivna städer skulle emellertid denna framgångssaga inte vara i så många hundra år.

Sigtuna omkring år 1000 / Sigtuna c:a 1000. (efter Tesch & Vincent 2003)

Under 1000-talet är Sigtuna den enda staden inom det medeltida Sveriges gränser. Även fortsättningsvis, under 1100-talet, är Sigtuna i ensamt majestät, i varje fall i Mälarområdet. Det är först under 1200-talet som stadsväsendet och en stadskultur på allvar introduceras i Sverige. Frågan är vad en plats som Sigtuna egentligen ska kallas. Begreppet stad i modern mening var i varje fall okänt. Helt klart avviker Sigtuna från de senare medeltida torgstäderna vad beträffar stadsgårdarnas utformning och funktion, men också genom att handel och hantverksproduktion hade en underordnad betydelse. Till skillnad från de senare städerna var Sigtuna en organisk del av sitt ”omland”, mitt i men ändå ett perifert centrum, om man kan uttrycka det så.

Staden Sigtuna är en kungsgård som också är en tätort och en mötesplats där guldets och Guds närvaro är tydlig, men vilka är människorna? Vem satte det nya Sigtuna på kartan och varför just på den här platsen? Vilka bodde i staden och var de stadsbor i egentlig mening? Dessa frågor är inte helt lätta att besvara vare sig utifrån det närmast obefintliga skriftliga källmaterialet eller med hjälp av det förvisso omfattande, men närmast ordlösa, arkeologiska källmaterialet.

I de norska kungasagorna framställs stadsgrundandet närmast som en dygd för kristna kungar. Trondheim, Oslo, Bergen och Sarpsborg tillhör de städer som Snorri nämner som kungligt anlagda. Jarlarna, som fortsatt lutade sig mot den gamla tron, framstår däremot som ”urbaniseringsfientliga” (Hed Jakobson 2003 s. 180).

I Olov Haraldsons saga kan vi läsa om hur det gick till när kungen lät återuppbygga Trondheim efter jarlarnas härjningar - ”…, og let bygge kongsgård och reiste Klemenskirken der, på det stedet den står ennå. Han merket ut tomter till gårder og ga dem till bønder og kjøpmenn eller andre som han likte, og som ville bygge.”(Norges kongesagaer 1979 s. 24). Snorres uttalande måste naturligtvis tas för vad det är, att det är en källa som är nertecknad mer än ett par hundra år efter den aktuella händelsen och där berättelsen också är präglad av den politiska situationen under 1200-talet. Likafullt visar de arkeologiska undersökningsresultaten såväl från Sigtuna som från de tidiga norska städerna (t. ex. Christophersen & Nordeide 1994) att här finns korn av sanning att spinna vidare på: 1. att det är kungen som står bakom parcelleringen (tomtutläggningen), 2. att kungen ger tomterna till dem han tycker om. 3. att kungsgården ligger i staden och inte utanför (jfr Birka-Adelsö) och 4. att det är kungen som låter bygga kyrka i staden.

I den preliminära publikationen från Sigtunautgrävningen 1988-1990 angavs ”stadens anläggningstid till 970-talet, troligtvis dess senare del” (Tesch 1990 s.

Fig, 11a Olofsmynt med inskriften OLAF REX SWEVO[rum].Olof coin
Fig. 11b. Olofsmynt där bl.a. inskriften SIDEI ingår.Olof coin
Fig. 11c. Myntstampsavtryck Olofsmynt, bly. Kv.Urmakaren 1.Lead mintstamp-print

30). Denna datering baserade sig främst på dendrokronologiska analyser av trävirke från de äldsta bebyggelsefaserna. Eftersom dateringarna är få och trävirket dåligt bevarat har vi med tidens gång kommit fram till en något ”försiktigare” datering - omkring år 980. Naturligtvis är inte sista ordet sagt i denna fråga. Genom en fördjupad analys av stratigrafi, fyndmaterial och nya dendroprover går det förmodligen att komma fram till en säkrare datering.

När det gäller vilken kung det är som grundlade Sigtuna innebär den ena eller den andra dateringen inte någon skillnad. Klart kan sägas att det inte är Olof Eriksson Skötkonung, eftersom han knappt var mer än en yngling vid sitt trontillträde 995. Att Olof, i någon mening, var svenskarnas kung (OLAF REX SWEVO[rum]) (fig. 11a) och kung i Sigtuna (REX AN ZITUN), framgår av textbanden på de mynt han lät slå i Sigtuna (Malmer et al 1991, Malmer 1995). I en tidigare forskningssituation, när man inte hade samma möjligheter till en stratigrafisk diskussion eller dendrokronologiska dateringar, var det därför naturligt att lotten föll på Olof Eriksson som Sigtunas grundläggare (t. ex. Floderus 1941). Olof betraktas dessutom, genom det förmenta dopet år 1008 i Sankt Sigfrids källa vid Husaby kyrka, som vår första kristna kung och en av de första kungarna som försökte upprätta ett sammanhållet välde inom landet. Rimligtvis bör Olof ha varit kristen redan vid trontillträdet eftersom frånsidan av de mynt han lät prägla domineras av det kristna korset. En av de mest

omtalade inskrifterna på mynten SI[TUNE]DEI tolkades tidigare som ”Guds Sigtuna” (fig. 11b). Brita Malmer har dock övertygande visat att SIDEI bara är en variant av många för ortnamnet Sigtuna (1995). Om ynglingen var kristen, är det väl också rimligt att anta att fadern Erik Emundson Segersäll var kristen eller att han var kristen när det passade situationen, d. v. s. pragmatisk. Enligt Adam av Bremen ska Erik Segersäll ha döpts i Danmark, men senare avfallit till hedendomen.

Fig. 12.
Erik Segersäll?

Kända fakta om kung Erik är i det närmaste obefintliga, men sannolikt var han kung redan före år 970 (fig. 12). Det gör att han seglar in som den troligaste aktören bakom Sigtunas grundläggning. Det kan också röra sig om flera aktörer. En nyligen gjord omtolkning av det arkeologiska materialet tyder på att en första relativt kort grundläggningfas med bara en rad stadsgårdar utmed stranden har följts av en radikal omläggning av tomter och bebyggelse eller återgrundläggning med en annan aktör och nu med två rader stadsgårdar utmed den nyanlagda gatan (fig. 13) (Tesch kommande 1).

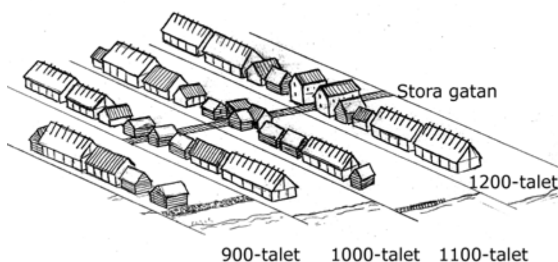

Fig. 13.
Schematisk bild av stadsgårdens ut-veckling i Sigtuna ca 980 – 1200-talet.
Developement of the town-yard.
Teckning: J. Vincent (efter Tesch kommande 1)

En intressant fråga i sammanhanget är om de tidiga kungarna i Sigtuna är sveakungar eller om de är främlingar i området, från Västergötland eller Östergötland, under dansk överhöghet eller rent av danskar.

I det rika fyndmaterialet från äldre utgrävningar i Sigtuna finns det flera föremål, som pekar på ett möjligt danskt politiskt inflytande i Sigtunas äldsta faser. De har senast diskuterats av Ingmar Jansson (1991 s.280 f.) och Wladyslaw Duczko (1995, se även Hyenstrand 1989).

Ett hängsmycke av guldfiligran (fig. 5e) och en välvd patris av brons (fig. 14a) för tillverkning av runda spännen, båda tillhörande Hiddensee-konsten, är föremål som tillverkats av mycket specialiserade guldsmeder som arbetade för den danska kungamakten under slutet av 900-talet. Hängsmyckets närmaste parallell är ett fynd från Fyrkat, en av den danska kungens ringborgar. Patrisen visar att en specialiserad guldsmed, skolad i den danska kungliga miljön, verkade inom samhällets översta skikt i Sigtuna (Duczko 1995 p. 648).

Fig. 14 a. Patris för tillverkning av guldspännen.
Patris for goldclasps

Fig. 14b. Hjalt av älghorn till parad-svärd. Dekor i Mammenstil.
Swordhjalt in Elkhorn, Mammen-style

Ett svärldshjalt tillverkat av älghorn med dekor i karaktäristisk Mammen-stil, tillhör också denna konstkrets, som utvecklades av den danske kungen Harald Gormsson Blåtand och hans stormän. Ett sådant hjalt kan av naturliga skäl ej ha varit avsett för ett vapen att användas i strid, utan för ett paradsvärd.

Till dessa exklusiva föremål kan också läggas ett nyare fynd, en saltbehållare av älghorn med dekor i Mammen-stil (Tesch 1996, kommande 2).

Fig. 15. Saltbehållare av älghorn
Foto: Gabriel Hildebrand, Raä.
Saltvessel of Elkhorn

Enligt Ingmar Jansson vittnar dessa föremål om ett direkt danskt politiskt inflytande i Sigtuna under de danska kungarna Harald Gormssons Blåtands och Sven Haraldson Tveskäggs tid (1991 s.279). Duczko anser däremot att inflytandet varit indirekt och att det maktpolitiska inflytande vid stadens

grundläggning utgått från Östergötland, genom hövdingar som erkänt Harald Gormsson Blåtands överhöghet (1995 s.648).

Vilka är det då som kungen tycker om och vad fick kungen i gengäld för den generösa gåvan? Ett rimligt antagande är att dessa personer är de som stöder kungen när det gäller att bygga upp en maktsfär på kristen grund i Mälarområdet. Genom rika gåvor till småkungar, hövdingar och andra "storbönder" skapades ett rike byggt på lojalitetsband mellan givare och mottagare. Tomten i staden och guldföremålen har redan utpekats som prestigegåvor som stod högt i kurs.

Fig. 16. Runristat revben, kv. Trädgårdsmästaren 9 och 10, 1988-9
Rune-carved rib-bone.

En skriftlig bekräftelse på gåvans makt är det märkliga runristade revben (nötkreatur) som påträffades i kv. Trädgårdsmästaren 1988-90 (fig. 16), för övrigt inte så långt från den tidigare omskrivna guldarmringen (fig. 1 och 2). I sin helhet lyder inskriften: "Kungen är frikostigast med mat. Han gav mest. Hans ynnest är stor". Inskriften är sannolikt formulerad som en artighet till kungen (Gustavson 1992 s.166), men den är också en utmärkt illustration till tesen att kungen bygger sin överhöghet på rika gåvor d.v.s. gåvor som var svåra att övertrumfa. Till stadstomterna och guldföremålen kan således även överdådiga fester läggas (Hed Jakobson 2003 s. 242ff.).

Om vi fortsätter resonemanget ovan innebär det att det var "storbönderna" i Mälarområdet som ägde gårdarna i Sigtuna. Det är också i det ljuset som frånvaron av stall och lador på stadsgårdarna blir någorlunda begriplig. För dessa "storbönder" var det prestigefyllt att äga en stadsgård, d.v.s. att vara där, men inte att bo där. Det gjorde man på den fäderneärvda storgården på landet. I staden vistades man de stunder kungen var där. I övrigt höll man folk i staden, bl. a. hantverkare som tillverkade "vackra saker", som förságs med förnödenheter från gården på landet (jfr med högadelns makalösa palats i 1600-talets Stockholm) (Tesch 1990 och senare).

I en nyligen utkommen avhandling diskuteras bl. a. hantverkets roll på Birka. Här flyttas fokus från själva produkten till makten över produktionen. Även om produktionen av t. ex. bronsspännen är omfattande är detta av sekundär betydelse för den som kontrollerar hantverkarna "smederna"och produktionen. Det primära är att utåt framstå som en person som har både

hantverkarna och den magiska processen kring deras verksamhet i sin hand. Den praktiska nyttan och handelsaspekten är på det viset starkt nedtonad (Hed Jakobsson s. 205ff.).

En sådan tankegång skulle mycket väl kunna appliceras på hantverksproduktionen i det äldsta Sigtuna. Den skulle också kunna förklara varför den ena typen av hantverk avlöser varandra. Först dominerar bronshantverket (och guldsmide), sedan ben- och hornhantverket, främst tillverkning av långa eleganta sammansatta enkelkammar, men också rikt dekorerade skedar utan självklar användning. Under 1100-talets första hälft övergår kamtillverkningen i en massproduktion av enkla dubbelhelkammar, som också markerar en förändring av hantverkets roll.

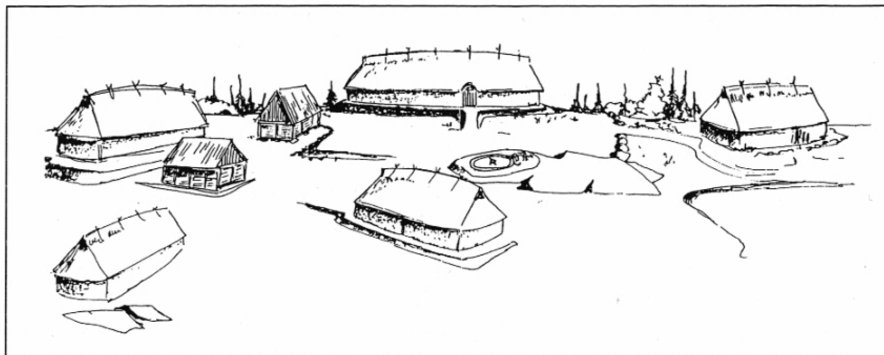

Fig. 17. Granby i Hyppinge sn i Uppland. Rekonstruktion av stormansgård med platåhus. Jfr Fornsigtuna (efter Hedman 1989).Reconstructed settlement of chieftain with plateau-house, Granby, Uppland.

Vilka är då dessa kristna ”storbönder” och vilka storgårdar bodde de på? Arkeologiskt är dessa frågor naturligtvis mycket svåra att besvara. En utgångspunkt skulle dock kunna vara att här ingår de personer som det restes runstenar efter och inte minst de personer som lät resa stenarna.

De runstenar som restes före 1050 i Mälarområdet, den första vågens runstenar, uppvisar böneformler som är väl förtrogna med den kristna liturgin, som man mött i Sigtuna (Zachrisson 1998 s. 148f).

Av särskilt intresse i det här sammanhanget är ett område sydväst om Sigtuna, som skiljer ut sig genom runstenar i sydskandinavisk stil och fynd av exklusiva föremål med kopplingar till den danska kungamaktens absoluta närhet, av samma slag som påträffats i Sigtuna (fig. 5e, 14a, b) (Sawyer 1989, Duczko 1995).

Andra frågor som t. ex. huruvida man betalade skatt för stadstomten,

om den kunde hyras ut, om den gick i arv mm skulle föra alltför långt för att diskuteras i det här sammanhanget.

Guds Sigtuna

Anläggandet av Sigtuna var inte bara en maktpolitisk markering utan också en markering av en ny kristen ideologi och kultur. Av de gravgårdar som undersökts framgår att sigtunaborna är kristna redan under stadens äldsta skede. Några spår av träkyrkor från den äldsta kristna tiden har dock ännu inte påträffats. Eftersom utgrävningsytorna i de flesta fall varit blygsamma kan de ringa spår som en liten träkyrka i bästa fall avsätter vara svåra att upptäcka (Tesch 2001).

I Sigtuna finns dokumenterat ett tjugotal tidigkristna begravningsplatser - *gravgårdar* – belägna i en vid halvcirkel bakom bebyggelsen (fig. 8). Några gravgårdar ligger i krönläge och har bevarade överbyggnader i form av små högar och stensättningar, men de flesta gravgårdar har idag inte några synliga gravmarkeringar ovan mark. Många gravar har framkommit i samband med schaktningsarbeten t ex i kv. Nunnan i stadens västra kant. Inte någon gravgård har dock undersökts i sin helhet. Antalet undersökta gravar på de tre gravgårdarna i kv. Nunnan är 29, 49 respektive 41. Om man antar att varje gravgård i snitt omfattar 50 gravar gör det ca 1000 gravar under perioden ca 980-1050. De som begravdes på gravgårdarna är enligt min mening inte gårdsägarna utan de som stod utanför ättgemenskapen: gårdsbrytar, husfolk, hantverkare, trälar m fl., det vill säga de som gårdsägarna höll i staden för att sköta stadsgården. Gårdsägarna och deras familjer begravdes bland förfäderna på gravfältet intill den egna gården på landet (Tesch 2000 och senare). Arkeologiska undersökningar av gravfält i Mälardalen har mycket tydligt visat att de vikingatida ättebackarna fortsatt användes en bit in i 1100-talet. Det gamla brandgravskicket samsas här med det nya kristna gravskicket. Man får räkna med att en del av dessa gravplatser med tiden konsekrerats (Andersson 1998). Det kan också vara förklaringen till att tidiga träkyrkor inte är så vanliga och att de inte påträffas där de förväntas d.v.s. under de romanska kyrkorna.

Om nu Sigtuna är en kristen stad redan från början, hur kunde då den kristna kulten utövas utan kyrkobyggnader? Under vikingatiden fungerade hallbyggnaderna på storgårdarna bl a som rum för den hedniska kulten (Steinsland 2000 s. 35, Skre 1995). Sannolikt fortsätter detta bruk, men nu med kristna förtecken, både på storgårdarna på landet och på gården i staden. Hallen i staden, huset längst bak på varje stadsgård (zon 4) (fig. 4), fungerade som en slags filial till gårdsägarnas betydligt mer imponerande hallar på landsbygden, på den storgård där de hade sitt huvudsakliga viste (fig. 17). Det är sannolikt i dessa hus som den kristna eliten utövade sin enskilda andakt. Det finns också arkeologiska belägg för sakrala inslag i stadsgårdsmiljön. Det är nämligen i denna miljö som vi påträffar föremål förknippade med kristen trosutövning: sepulkralstenar av grekisk porfyrit (fig. 18), hängkors av olika material., små kors

av trä, liturgiska elfenbenskammar, skärvor från bysantinska amforor för olja och vin, kristna böner ristade med runor på revben etc.

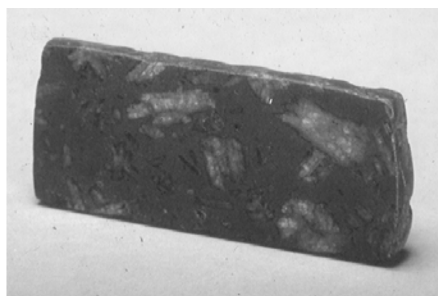

Fig. 18a Sepulkralsten av grekisk porfyrit från Sigtuna.Ca 9 cm lång och slipad på alla sidor Foto: Gabriel Hildebrand, Raä Greek sepulchral stone in porfyrite.
Fig. 18b Resealtare av trä från Hedareds stavkyrka, Västergötland (efter Násström 1948) Travel altar of wood, Hedared stave-church, Västergötland.

I den kristna kulten, för att kunna fira mässa eller andakt, är det invigda altaret det primära, inte kyrkobyggnaden som sådan. Oavsett var kulten utövas symboliserar altaret den gudomliga närvaron. I det sammanhanget är i synnerhet sepulkralstenarna av stort intresse. En sepulkralsten är ett invigt lock till en relikgömma i ett altarbord av sten eller trä. Vanligtvis användes exklusiva bergarter som grekisk porfyrit och marmor. Troligtvis har råvaran hämtas från antika ruiner i Europa, från golvbeläggningar, väggbeklädnader etc.

Den lilla stenplattan i altarbordet har setts som en symbol för lockhällen i Kristi grav. En träskiva med en infälld sepulkralsten, kanske inte större än att kalk och patén nätt och jämnt fick plats, kunde också tjäna som ett flyttbart altare eller resealtare (fig. 16b). Det är möjligt att man också kunde lägga en liten flat sten av det här slaget direkt på det bord där mässan skulle firas (Stolt 2001 s. 25 ff.). Inte mindre än åtta sådana stenar har påträffats i Sigtuna, varav 7 av grekiskt porfyrit och 1 av en ännu inte identfierad bergart, men troligtvis med ursprung i Medelhavsområdet.

Förutom enstaka fynd av sepulkralstenar är ett tiotal lösa altarskivor med ram av trä, kända från andra platser i Skandinavien. Antalet stenar påträffade i Sigtuna ställer emellertid staden i en särskild dager. Kanske har man importerat råvaran och förädlat den. Med ett flyttbart träaltare, kunde mässan firas utan tillgång till en särskild kyrkobyggnad och oavsett om gårdsägaren befann sig i staden eller hemma på gården på landet (Tesch 2001 s. 28 ff.). Vad gäller tillgången på präster i det äldsta Sigtuna kan vi bara gissa att de understundom var en bristvara. Samtidigt var det långt till Rom och man kan tänka sig att andakt och mässfirande inte alltid strikt följde kyrkans regler.

När biskop Adalvard den yngre höll mässa i Sigtuna i början av 1060-talet är det emellertid rimligt att tänka sig att det ägde rum i en träkyrka - Sigtunas första domkyrka – sannolikt belägen på den tidigare kungsgårdstomten mitt i

staden. Kungsgården antas då ha flyttats till stadens västra kant. I samband med detta avhystes flera stadsgårdstomter väster om den lilla bäcken. I anslutning till den nya kungsgården uppfördes så småningom S:t Pers kyrka. Kanske uppfördes under en kort period ytterligare några träkyrkor (Tesch 2000, 2001). Redan mot slutet av 1000-talet byggdes kanske den första stenkyrkan – en efterföljare till den första domkyrkan av trä. Av denna stenkyrka är endast grundmurarna bevarade. Kyrkan har haft en grund men bred absid, som ansluter direkt till långhusets väggar. Planformen är ovanlig och brukar benämnas absidsalskyrka. Två symmetriska trappor utgör förbindelselänk mellan en krypta i väster och själva kyrkorummet. Samma arrangemang finns också i de andra två kryptkyrkorna som är kända från medeltida svenskt område; kyrkan vid Sverkersgården på Omberg i Östergötland (Holmström 1999) och Skara domkyrka (Wideen 1993).

Höjdskillnaden från kyrkorummet och ner till kryptans golv är knappt en meter (halvkällare). Under kryptans kalkbruksgolv finns någon form av stenkonstruktion (kanske en gravkammare), som det inte varit möjligt att undersöka närmare. Ovanpå kryptan har sannolikt varit ett mindre torn med ett läktarrum varifrån kyrkans patronus kunde följa mässan. Eftersom kryptkyrkor vanligtvis förknippas med helgonkult, som grav- eller minneskyrkor för biskopar och kungliga martyrer bör kyrkan också intagit en central plats i Sigtunas sakrala stadsrum. Trapporna har i det sammanhanget varit en förutsättning för de processioner som kan ha passerat kryptan vid kyrkliga högtider. I kryptan kan också ha funnits en dopfunt. Flera fragment av en konstnärligt högstående dopfunt av sten har påträffats i eller i närheten av kyrkolämningen (Karlsson 1989).

Med uppförandet av en domkyrka i sten inleddes en period av intensiv kyrkobyggnadsverksamhet, först i Sigtuna (fig. 19) och senare under 1100-talet i omlandet. De romanska stenkyrkorna i Uppland är begränsade till ett område med ca 4-5 mils radie med Sigtuna som medelpunkt. Troligen speglar denna spridningsbild den ursprungliga omfattningen av sigtunastiftets organiserade område. (Gamla) Uppsala däremot låg i den norra kanten av de romanska stenkyrkornas utbredningsområde. De flesta av kyrkorna hade kor med en halvrund avslutning, en absid, som också tolkats som en symbol för biskopens överhöghet (Wienberg 1997).

Torun Zachrisson ser den andra vågens runstensresande, från mitten av 1000-talet till en bit in i 1100-talet, som en riktad missionsinsats från biskopen i Sigtuna med syfte att vinna fler själar för den kristna tron. När runstenresandet upphör började de första stenkyrkorna att uppföras på landsbygden. Zachrisson ser också ett samband med införandet av tiondet (1998 s. 155ff.).

Laila Kitzler Åhfeldt har visat att många runstenar gjordes av flera personer i samarbete. Ristarsignaturen stod inte för en enskild person utan för en verkstad. Dessa verkstäder krävde en organisation med både liturgisk kunskap och

skriftlighet samt kunskap om hur man hantverksmässigt gick till väga för att hugga en runsten. Kitzler Åhfeldt föreslår därför att runstensverkstäderna ingått i någon typ av tidig monastisk struktur, antingen sekulär eller regulär, det vill säga monastiska sällskap (2002 s. 68 ff.), som kanske följt Benedikts regel. Båda författarna framhåller de engelska stilinfluenserna i runstensristandet, vilket tyder på att när den Hamburg-Bremensiske biskopen fördrivits från Sigtuna så är det engelska missionärer som varit mest verksamma.

Under 1100-talet börjar kungamaktens och kyrkans samhälleliga position och funktioner att stapplande ta form. Kungamakten är mycket instabil och samhällets elit utgörs av magnatfamiljer, löst sammanknutna genom äktenskapsallianser och släktskapsband. Kyrkan är ännu inte en enskilt politiskt handlande institution, utan utnyttjas av elitens medlemmar (Hermansson 2000). Det är mot denna bakgrund vi ska se den febrila byggnadsaktivitet som utbröt under 1100-talets första hälft. Stenkyrkorna är byggnadsverk som kräver en stor kapitalinvestering. De är i lika hög grad världsliga som kristna manifestationer, som uppförs av kungens, biskopen och dessa närstående magnater. Kyrkorna byggdes alltså varken av eller för folket. Kyrkans ideologi legitimerade kungadömet och en ny samhällsordning.

Fig. 19. Sigtuna: stadsplan 1100-talet – Det sakrala stadsrummet.
På den tidigare kungsgårdstomten har den ev. träkyrkan ersatts av en stenkyrka, som fungerat som domkyrka. Utmed en nyanlagd stenlagd långgata norr om bebyggelsen byggdes ytterligare sex privata stenkyrkor med tillhörande kyrkogårdar.
Town-plan Sigtuna 12th c.- The sacral town-room. Possible wooden church replaced with dome of stone. Another six private stone churches were added.
Rekonstruktion: Sten Tesch (efter Tesch & Vincent 2003).

Fig. 20a. Processionsvägen, rekonstruktion (efter Tesch & Vincent 2003).
Fig. 20b. Processionsvägen, utgrävning 2006 i kv. Humlegården.
Procession road – reconstruction and excavation.

Sigtunakyrkornas regelbundna placering, utmed en nyanlagd gata och med domkyrkan "mitt i byn" (på den tidigare kungsgårdstomten), vara inte bara en maktmanifestation (fig. 19). Den tyder också på en medveten planering vars syfte var att skapa ett sakralt stadsrum där både Gud och Konung hyllades. Staden som byggts för kungamaktens behov, hade nu också fått en tydlig kristen innebörd. Till skillnad från den tidigare trätäckta huvudgatan var den nyanlagda gatan stenlagd. Det gäller också den tvärgata som förband domkyrkan i centrum med övriga kyrkor. Den bitvis arkeologiskt belagda gatan (fig. 20b), fungerade sannolikt som en ceremoniell processionsväg vid de stora kyrkliga högtiderna (Tesch 2001). Vid varje kyrka, beroende på vilka reliker som fanns i kyrkan, ägde olika kulthandlingar och skådespel rum (fig. 20a) (Redelius 1999, Stolt 2001). Nu hade mässan och de ceremonier som tidigare utförts i hallen definitivt flyttat ut i det sakrala stadsrummet och in i kyrkan. Det är frestande att se kung Inge den äldre (regent 1079-1084, 1087-1110) som hjärnan bakom skapandet av det sakrala stadsrummet i Sigtuna.

Ny tid för Sigtuna

Med 1200-talet inträdde Sigtuna i en ny verklighet. Kyrkan hade nu organiserat sig och blivit en maktfaktor att räkna med. Genom församlingsuppbyggnad och sockenindelning lade kyrkan ett fast grepp över det kultiska landskapet. För Sigtunas del innebar det en radikal förändring av det kyrkotopografiska rummet och en förändring av dess sakrala karaktär. Skärselden dök upp som ett av de främsta maktmedlen för att hålla själarna i schack, men också som ett medel att göra kyrkan ofantligt rik. ”Den forna seden” d.v.s. de hedniska trosföreställningarna undertrycktes för att dyka upp som folktro och vidskepelse.

Med 1200-talet kom också framväxten av städer efter tysk modell och med tyskt inflytande. Det maktpolitiska stadsrummet, den privata staden, övergick i den borgerliga staden. Genom denna förändring blev staden allt mindre en del av sitt landskap, landskapet förvandlades till ett omland. Med landhöjning och Mälarens

omvandling till insjö miste Sigtuna sin strategiska betydelse till förmån för den nygrundade staden Stockholm. Sigtuna blev en stad bland många andra städer och

en stad där kult, guld och makt inte längre hade samma betydelse som under tidigare århundraden..

Referenser:

Andersson, G. 1998. Från hedendom till kristendom. Bratt, P. (red.), *Forntid i ny dager. Arkeologi i Stockholmstrakten*, Stockholms Läns Museum, s. 187-198. Stockholm

Andrén, A. 1983. Städer och kungamakt – en studie i Danmarks politiska geografi före 1230. *Scandia. Tidskrift för historisk forskning*, bd. 49:1, s. 31-76.

Carelli, P. 2001. *En kapitalistisk anda. Kulturella förändringar i 1100-talets Danmark*. Lund.

Carlsson, A. 1997. Birkas kungsgård på Adelsö och svearnas Fornsigtuna - två aristokratiska miljöer i Mälardalen. Callmer, J. & Rosengren, E. (red.),*"- gick Grendel att söka det höga huset"- arkeologiska källor till aristokratiska miljöer i Skandinavien under yngre järnålder*. Rapport från ett seminarium i Falkenberg 16-17 november 1995. Skrifter utgivna av Stiftelsen Hallands länsmuseer, Halmstad och Varberg, 9, s. 83-88. Halmstad.

Christophersen, A. & Nordeide, S. 1994. Kaupangen ved Nidelva. 1000 års byhistorie belyst gjennom de arkeologiske undersökelsene på Folkebibliotekstomten i Trondheim. Riksantikvarens skrifter nr.7. Trondheim.

Damell, D. et al. 1991. Fornsigtuna. En kungsgårds historia.

Duczko, W. 1995. Kungar thegnar, tegnebyar, juveler och silverskatter. Om danskt inflytande under sen vikingatid. *Tor 27*. Uppsala.

Edberg, R. 1996. Blixten från Norden. Harald Hårdrådes besök i Sigtuna 1045 . Tesch, S. & Edberg, R. (red.), *Vikingars guld ur Mälarens djup. Tio artiklar med anledning av en utställning*. Meddelanden och Rapporter från Sigtuna Museer nr 3, s. 41-44. Sigtuna.

Edberg, R: 2006.

Eilbracht, H. 2004. Feinschmiede und Münzmeister – Ein Forschungsprojekt zum wikingerzeitlichen Metallhandwerk in Nordeuropa. *Schmiedehandwerk in Mittelalter und Neuzeit. Beiträge des sechsten Kolloquiums des Arbeitskreises zur archäologischen Erforschung des mittelalterlichen Handwerks. Soester Beitr. Arch.* 5, s. 33-46.

Floderus, E. 1941. *Sigtuna. Sveriges äldsta medeltidsstad*. Stockholm. Gebers.

Furuhagen, H. 1986. Guldets magi. Tesch, s & Edberg, R. (red.), *Vikingars guld ur Mälarens djup. Tio artiklar med anledning av en utställning*. Meddelanden och Rapporter från Sigtuna Museer nr 3, s. 7-9. Sigtuna.

Gustavson, H. 1992. Runfynd 1989 och 1990. *Fornvännen* 87, 1992/93, s. 153-174. Stockholm

Hed Jakobsson, A. 2003. *Smältdeglars härskare och Jerusalems tillskyndare*. Stockholm Studies in Archaeology 25. Stockholm

Hedman, A. 1989. Granby-Hyppinge i Orkesta sn, Uppland. *Gjallarhornet* 1989:3. Svenska Arkeologiska samfundet.

Hermanson, L. 2000. *Släkt, vänner och makt. En studie av elitens politiska kultur i 1100-talets Danmark*. Avhandlingar från Historiska institutionen, Göteborgs universitet, 24, 2000.

Holmström, M. 1999. Alvastra i statsbildningstid. Forskaren i fält – en vänbok till Kristina Lamm, s. 149-160. Stockholm

Hyenstrand, Å. 1989. *Sverige 989. Makt och herravälde I.* Stockholm Archaeological Reports Nr 24, 1989. Stockholms universitet.

Hårdh, B. 1976. *Wikingerzeitliche Depotfunde aus Südschweden. Probleme und Analysen*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°. Nr 6. Diss.

Jansson, I. 1991. År 970/971 och vikingatidens kronologi. Iversen, M. (ed.), *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*. *Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXVIII*, 1991. Højbjerg.

Karlsson, L. 1989. Fragment ur en tidig Sigtunaverkstad. *AVSTAMP – för en ny Sigtunaforskning. 18 forskare om Sigtuna,* Sigtuna Museum 1989, s. 57-68. Sigtuna.

Keller, K-F. & Schia, E. 1994. *Middelalderbyen i Oslo. En rekonstruksjon*. Oslo.

Kitzler Åhfeldt, L. 2002 *Work and Worship. Laser Scanner Analysis of Viking Age Rune Stones*. Theses and Papers in Archaeology B:9. Archaeological Research Laboratory. Stockholm University.

Malmer, B., Ros, J. & Tesch, S. 1991. *Kung Olofs mynthus i kvarteret Urmakaren i Sigtuna.* Sigtuna Museers skriftserie 3. Sigtuna: Sigtuna Museums förlag.

Malmer, B. 1995. Från Olof till Anund. Ur Sigtunamyntningens historia. *Myntningen i Sverige 995-1995. Numismatiska meddelanden XL*, s. 9-26. Svenska Numismatiska föreningen, Stockholm.

Nordiska kungasagor I - III (Sturluson, Snorre) 1993. Översättning från isländskan av K. G. Johansson. Fabel Bokförlag.

Norges kongesagaer (Sturluson, Snorri) 1979. Hødnebø, F. & Magerøy, H. (red.). Den norske Bokklubben.

Näsström, G.1948. *Forna dagars Sverige. Kulturhistorisk bilderbok om hedenhös och medeltid.* Stockholm.

Pettersson, B. 1990. Stadsgården – hus och hemmiljö. Tesch, S. (red.), *Makt och människor i Kungens Sigtuna. Sigtunautgrävningen 1988-90*, s. 38-49. Sigtuna Museer.

Pettersson, B. 1995. Stratigraphic Analysis and settlement Stratigraphy in early Medieval Sigtuna. *Laborativ arkeologi* 8.

Redelius, G. 1999. *Sankt Olofs kyrka i Sigtuna.* Diskussionsunderlag för seminarium 8/9 1999, Konstvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet. (stencil).

Sawyer, B. 1989. Vikingatida runstenar – i Sigtuna och övriga Skandinavien. Tesch, S. (red.), *Avstamp - för en ny Sigtunaforskning. 18 forskare om Sigtuna*, Sigtuna Museum 1989, s. 88-93.

Schia, E. 1987. Bebyggelserester og datering / Topografi og bebyggelseutveckling / Bygården. Schia, Erik (red.), *De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo, Bind 3 "Søndre felt"*, Stratigrafi, bebyggelserester og daterende funngrupper, s. 41-228. Øvre Ervik.

Skre, D. 1995. Kirken før sognet. Den tidligste kirkeordningen i Norge. Liden, H-E.

(red.). *Mötet mellom hedendom og kristendom i Norge*, s. 170-233. Oslo

Steinsland, G. 2000. *Den hellige kongen. Om religion og herskermakt fra vikingetid til middelalder*. Oslo.

Stenberger, M. 1958. *Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit. von Mårten Stenberger.* Stockholm : Almqvist & Wiksell, 1947-1958 (Monografier / Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien ; 34*)*

Stolt, B. 2001. Boktyngder och bärbara altarskivor. *Kyrkliga sällsyntheter på Gotland och annorstädes,* s. 25-42. Uddevalla.

Söderberg, A. 1996. Schmelzkugeln: identifikation av en hantverksprocess: fyndmaterial från Birka och Sigtuna. CD-uppsatser i laboratv arkeologi 95/96, Stockholms universitet, Arkeologiska forskningslaboratoriet.

Söderberg, A. 2006. Om två metallurgiska processer knutna till vikingatidens betalningsväsende. Tesch, S. (red.) Situne Dei 2006, Årskrift för Sigtunaforskning utgiven av Sigtuna Museum, s. 65-80.

Tesch, S. 1989 (red.). *AVSTAMP – för en ny Sigtunaforskning.* 18 forskare om Sigtuna, heldagsseminarium kring Sigtunaforskning den 26 november 1987 Gröna Ladan, Sigtuna. Kommittén för Sigtunaforskning och Sigtuna Museer. Sigtuna.

Tesch, S. 1990 (red.). *Makt och människor i kungens Sigtuna*. Sigtunautgrävningen 1988-90. 28 artiklar om de preliminära resultaten från den arkeologiska undersökningen i kv. Trädgårdsmästaren 9 och 10, Sigtuna. Sigtuna: Sigtuna museer.

Tesch S. 1990. Stad och stadsplan. *Makt och människor i kungens Sigtuna*. Sigtunautgrävningen 1988-90. 28 artiklar om de preliminära resultaten från den arkeologiska undersökningen i kv. Trädgårdsmästaren 9 och 10, Sigtuna. s. 23-37

Tesch, S. 1996. Äntligen hemma! Offergåvor och husplattformar vid Mälarens strand. Piraterna år 1187 knäckte inte Sigtuna / Myntningsfynd från 1200-talet ger staden en ny historia. Tesch, S. & Edberg, R. (red.), *Vikingars guld ur Mälarens djup. Tio artiklar med anledning av en utställning*. Meddelanden och Rapporter från Sigtuna Museer nr 3, s. 13-20, 49-51. Sigtuna.

Tesch, S. 1998. Sigtuna – rikets första stad. Bratt, P. (red.), *Forntid i ny dager. Arkeologi i Stockholmstrakten,* Stockholms Läns Museum, s. 157-173. Stockholm.

Tesch, S. 2000. Det sakrala stadsrummet. Den medeltida kyrkotopografin i Sigtuna. *Medeltidsarkeologisk tidskrift* 2000 nr l, s. 3-26.

Tesch, S. 2001. Olof Palme, S:ta Gertrud och Sigtunas medeltida kyrkotopografi. Tesch, S. & Edberg, R. 2001(red.), *Biskopen i museets trädgård. En arkeologisk gåta.* Sigtuna Museers skriftserie 9, s. 9-44.

Tesch, S. (kommande 1). Sigtuna - det maktpolitiska och sakrala stadsrummet under sen vikingatid och tidig medeltid (ca 980 – 1200*). Berit Wallenbergs Stiftelse 50 år.*

Tesch, S. (kommande 2) ”Cum grano salis” - Salt and prestige. Late Viking Age and Early Medieval T-shaped and cylindrical salt containers. *Festskrift till Ingmar Janssons 60-årsdag.* Stockholms universitet.

Tesch, S. & Vincent, J. 2003. *Vyer från medeltidens Sigtuna.* Sigtuna Museers skriftserie 10.

Wienberg, J. 1997. Enten – eller. Apsidekirker i Norden. *Hikuin* 24, *Kirkearkœologi i Norden* 6, s. 7-44. Viborg.
Widéen, H. 1993. *Skara domkyrkas krypta och gotiska förhall.* Acta Regiae Societatis Scientarium et Litterarum Gothoburgensis Humaniora 33. Göteborg.
Zachrisson, T. 1998. *Gård, gräns, gravfält. Sammanhang kring ädelmetalldepåer och runstenar från vikingatid och tidigmedeltid i Uppland och Gästrikland.* Stockholm Studies in Archaeology 15. Stockholms universitet.

---

[1] Rapport till Statens Historiska Museum av Mårten Fryklund. Vitt. Akad & Riksantikvarien D.nr. 1487.